

A gazdaságpolitika: látszatok és érdekek játzmája

Beszélgetés Csaba László közgazdászprofesszorral

Fotó: Pócsnyil Zita

Egyenes pálya az övé. A „közgáz” külker szakán diplomázott 1976-ban, kutatóintézetekben dolgozott, aztán fokozatosan „átnyergelt” a tanításra. Jelenleg a CEU, a Közép-európai Egyetem professzora, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Az elmúlt csaknem húsz évben többen, többször is kérték a tanácsát, véleményét a kormányzatok csúcsain – hiszen ha valaki magasabbról néz, messzebbre lát –, ám ebből sok sikerélménye nem származott. Másból azonban bőven: az oktatásból – jelenleg kutatói szabadságon van, így „csak” a doktoranduszaival foglalkozik –; abból, hogy maga is folyamatosan tanul, és abból is, hogy mindkét gyermekét pályára állította. Igaz, nem a sajátjára...

– *Őn is úgy érzi, hogy egyenes vonalú pályán halad?*
 – Igen, amennyiben valóban azzal foglalkozom, amihez a legnagyobb kedvem van. Kutatok, írok. Tanítok: a CEU mellett a Debreceni Egyetemen, ahol a doktori iskolát is megszerveztem, és a budapesti Corvinuson, sokat. Az egyetem után több kutatóintézetben is dolgoztam – a Világgazdaságban és az akkori Kopint-Datorgnál. Az első egyetemi órát a „közgázón” Fokasz Nikosz felkérésére még 1978-ban tartottam, egy eldugott helyen, mégis feljelentettek, de akkoriban sokan mások is így jártak. Rendszeresűren, hivatalos keretben a Külkereskedelmi Főiskolán kezdtem tanítani, 1991-ben.

– *Korábban is volt ilyen ambíciója? Vagy inkább a család-i indíttatás számított?*

– Az utóbbi csak érintőlegesen. Igaz, apám közgazdász volt, de alighogy betöltötte a hatvanadik évét, nyugdíjazták. Egész pályáját „megbízhatatlan, régi értelmiségi”-ként élte, és azt a tapasztalatot szűrte le, hogy abban a világban az ember minél kevesebbet tud, annál többre viszi. Mivel az én pályaválasztásom is a Kádár-korra esett, az nyilvánvaló volt számomra, hogy nem politikai pályára kell menni. A gazdaság pénzről, mértékekről – csupa egzakt dolgoról – szól, és úgy gondoltam, hogy ezen a területen kiélhetem majd élénk társadalmi érdeklődésemet is. Ami pedig a tanítást illeti: iskolai éveim során sok rossz tanárom volt, és úgy éreztem, hogy ennél azért jobbat tudnék nyújtani ezen a pályán. Nem állítom, hogy az egyetem kevesebbet adott volna, mint manapság, sőt, több jelentős egyéniséggel is találkoztam, de összességében túl sok volt a töltelék és a mellébeszélés. Ugyanakkor nagyon érdekes volt például az 1977-ben kiadott CIA-jelentés története. Ez az írás arról szólt, hogy az orosz olaj belátható időn belül el fog fogyni. A tanulmányt a Világgazdasági Kutatóintézetben titkosították, ugyanakkor simán ki lehetett venni a Marx Károlyról elnevezett közgazdasági egyetem könyvtárából... Általában nagyon jó volt, hogy az egyetemi évek alatt rengeteget lehetett olvasni, komoly emberekkel találkozni, visszakérdezni. Így aztán egyre izgalmasabb lett számomra a pálya, belevághattam több reménytelen témába is. Multidiszciplináris környezetben éltünk, ahol gond nélkül lehetett visszakérdezni.

– *Korán kezdett publikálni is; jelenleg túl van a kétszázadik közleményen és több szakkönyvön, a legutóbbi az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg. Hadd dicsérjem szembe: írásait rendkívüli plaszticitás, pontosság, ugyanakkor színesség jellemzi. Bonyolult, vagy annak tűnő közgazdasági összefüggéseket, tételeket magyaráz meg a lehető legközérthetőbben („...a költészetnek kedvező, ha nő az infláció, hiszen a kiadások eredeti áron valósulnak meg, míg a bevételek már inflációval nőttek” – nyilatkozta a Mfor interne-*

tes portálnak 2007 októberében, vagy: „Az oroszok egyedül nem tudnak egy jó partit összehozni, de mindenki más partiját el tudják rontani, ezért csak velük egyetértésben születethet jó megoldás” – mondta a Hírextérnek ugyancsak 2007 őszén). Ugyanakkor „kontinentális sclerosis”-nak nevezi, hogy mi, magyarok, több más európai néphez hasonlóan, általában ödzkodunk a változásoktól. Másutt a gazdaságra rendkívül veszélyes „fiskális alkoholizmus”-ról beszél: „Elterjedhet az a hamis hit, hogy ha öt vodkát meg tudok inni, és el tudok menni a lábamon, akkor még ötöt meg tudok inni következmények nélkül” – mondta a Hírszerzőnek 2006 novemberében). Ez az ön szakmájában meglehetősen ritka.

– Kérdezte is a fiam: nem tartanak téged zsurnalisztának? Hiszen teljesen érthető, amit mondasz! Nálunk valóban sokan futottak már bele a „minél bonyolultabb, annál jobb” zsakutájába. Lukács György sem az izes magyar nyelv művelőjeként tevékenykedett. A Kádár-korban széles körben elterjedt az a gyakorlat, hogy bizantinus nyelven kell üzeneteket megfogalmazni. Pontosabban: ezek a fordulatok szükségesek voltak ahhoz, hogy némely eretnek gondolatok feltűnés- és fájdalommentesen nyilvánosságra kerülhessenek. Nekem nagy szükségem van a visszajelzésre: ha komolyabb dolgot írok, három-négy autentikus emberrel szeretem elolvasatni, hogy a szerző, a szerkesztő és az olvasó közül lehetőleg csak a szerző szenedjen, és már a szerkesztő se annyira, az olvasóról nem is beszélve. Az egyik lektorom, Lányi Kamilla rendkívül tájékozott, sokoldalú ember volt, hallatlanul alaposan olvasott, és állni kellett a tekintetét, amikor rám nézett egy nagyon egyszerű kérdés kíséretében: „Ezt tulajdonképpen miért írta meg?” Egyszóval írni is, beszélni is nehéz, főképp, ha az ember az igazat, és nemcsak a valódit akarja elmondani. A magyar nyelv brutálisan őszinte, nem alkalmas a kódosításra. Emiatt angolul írt könyvemet (The New Political Economy of Emerging Europe) nem tudtam lefordítani magyarra, újra kellett írni. És az sem érte, ha az ember képes négy sorban is világosan összefoglalni mindazt, ami amúgy négyezerben is elmondható... A politika meg is keresett, de nemigen vagyok hálas érte, mert a tanácsadás nem sok sikerélményt hozott. Igaz, attól függ, mit tekint az ember sikernek. Néhányzor valóban megvalósult a javaslatom. Például a magyar–orsz dollárkereskedelem bevezetése lehetővé tette, hogy idejében szakadhattunk le a „Titanic”-ról. De részem volt a kilencvenes évek elején-közepén a külgazdasági nyitásban és a pénzügyi fegyelem megtartásában is. 2003-ban pedig Neményi Judittal együtt vállaltuk, hogy az euró 2008-ban bevezethető Magyarországon. Se török, se tatár nem kényszerített minket erre, de ma is meggyőződésem, hogy meg lehetett volna csinálni. Ezzel ellentétes döntés született. Azóta egyre ritkábban hívnak, és őszintén szólva nem is megyek szívesen.

– *Miért?*

– Mert a politizálásnak megvan a maga, érdekcsoportokon alapuló logikája, én pedig szeretném megőrizni az integritásomat, ezért igyekszem mind messzebb kerülni a napi politikától. A világ fejlettebb részén az a gyakorlat, hogy a gazdaságpolitikai döntéshozatal számos szakmai elemen alapul. Nálunk azonban a közélet visszacsúszott a tizenkilencedik századi nyers érdekvényesítésbe, és ebből szerintem jobb kimaradni. A rossz döntések sokba kerülnek, és a költségük mindig kimutatható. Ilyen volt például a legutóbbi adócsökkentés, amelynek vitájában azt láltam mondani, hogy egy forintot nem lehet kétszer elkölteni. Azóta a miniszterelnök, hogy úgy mondjam, nem keresi a társaságomat, én pedig nem keresem az ilyenfajta kihívásokat. Pedig, mint tudjuk, az adócsökkentés annyira rossz lépés volt, hogy vissza is kellett csinálni. Mindez olyan mértékű bizalomhiányt eredményezett a gazdaságban, amelynek a levét még soká fogjuk inni, mert a bizalomnak az a sajátossága, hogy pillanatok alatt elveszíthető, de visszaszerezni rettenetesen nehéz, hosszú folyamat. Ráadásul mára a bizalmatlanság több rétegűvé vált: tetten érhető a visszafogott beruházásokban, az alacsony foglalkoztatásban, az elvesző munkahelyekben. És ami sajnos a legfőbb: jelen van az állam és polgárai között, érinti a kiszámíthatóságba, magába a jogállamiságba vetett hitet, és az egész gazdaságot átható következményei vannak.

– *És a bizalom, mint tudjuk, gazdasági kategória, bármennyire szubjektív dolognak tűnik is. Az inflációs várakozás például ugyancsak szubjektív, mégis képes arra,*

hogy gerjessze az inflációt. Mindebből egy naivnak tűnő kérdés következik: vannak-e a közgazdaság-tudomány-nak objektív törvényszerűségei?

– Amint annak idején Alfred Marshall megfogalmazta: tendenciák léteznek, amelyek úgy állnak elő, hogy tizből kilencszer ugyanúgy történnek a dolgok. Vannak tehát törvényszerűségek, sőt megkerülhetetlen vastörvények, és ha a politikusok ezektől eltérően döntenek, annak mindig megvannak a kimutatható költségei, amint már szó volt róla. Úgy fogalmaznék: azt mindig pontosan meg tudjuk mondani, mi az, amit nem lehet csinálni. Aztán a társadalom, meg a politika eldöntheti, hogy szolidarisztikus, vagy inkább versenyelvű irányba lép, mit akar kezdeni a társadalmi mobilitással, és így tovább. Lehet kölcsönöket is felvenni, de ha elszabadul az államadósság, annak törlesztése nem hagy mozgásteret a gazdaságnak. Ismert az ír, a belga, a svéd modell: ők rájöttek, hogy a fullasztó adóteher mellett sem lehet továbblépni. Jóléti rendszerváltáson eredetileg Medgyessy is vért, vetítéket és könyveket értett, nem pedig az ápolónők fizetésemelését. Csakhogy a politika gyakran a látszatoknak ad hitelt, ha az érdeke úgy kívánja. Ez az öncsalás végül is emberi dolog. A Gyurcsány-kormány csapdája az volt, hogy rendkívül olcsók voltak a hitelek a nemzetközi pénzpiacokon, és a miniszterelnök – bár 2005-ös, Útközben című írásából kiderült, hogy átlátja a helyzetet – abban bízott, hogy a válságot meg lehet úszni balhé nélkül. Nem így történt, pedig a köztvéiben nagyon elszörnyülködtek, amikor három százalékos kiigazításról beszéltem, és végül az is kevés lett, a fékre kellett lépni.

– *Merre van mindebből a kiút?*

– Az elmondottak után talán meglepően hangzik, de optimista vagyok, mert látom a kiutat, és nem is olyan nehéz rálépni. Ha türelmetlenebb vagyok, mint az egy kutatóhoz illik, annak éppen ez az oka. Magyarország ugyanis ma nincs reménytelen helyzetben. Abban volt a nyolcvanas évek elején. Az vergődés volt, de most a feladataink jó része megoldható. Ha a görögöknek, a portugáloknak, a szlovéneknek sikerült bevezetniük az eurót, nekünk miért ne sikerülne? Környezetünkben Horvátország és Ausztria kivételével dúl a dinamizmus, miért ne csatlakozhatnánk ehhez? Azon múlik, hogy még néhány százaléknnyit le kell faragni a kiadásokból. Megvannak nálunk a jogkövető magatartás, a fegyelmezett pénzgazdálkodás hagyományai, hiszen ez zajlott a nyolcvanas évek közepéig, van tehát mihez visszatérni. Ami igazán aggaszt, az a rövidtávú gondolkodás: minden kormány ahhoz nyúl, ami talán egy négyéves ciklus alatt megoldható, holott a kutatásra és az oktatásra hosszú távon kell költeni. Ezt tette India, amely évtizedeken át stagnált, de már tizenkilencedik(!) esztendeje évi 8 százalékkal növekszik a gazdaság, éhen már nem hal senki, és mára

az ország szoftverexportorré vált. Hihetetlen modernizáció ment végbe Egyiptomban és Marokkóban is. Lehet tehát változtatni, ezért van bennem bizakodás és türelmetlenség. Persze nincs rá törvény, hogy nekünk el kell húznunk mások mellett, lehet stagnálni is. Lehet belőlünk Európa Argentínája. Ott – mondják – nagyon kellemes az élet, Buenos Aires Dél-Amerika Párizsának nevezik. Csak az a baj, hogy politikai elitünk megosztott: tagjai, mint a fordított Búvár Kundok, mindenre képesek, hogy a másik hajóját meglékeljék, csakhogy így végül elsüllyeszthetjük a saját hajónkat. A megbékélésnek nyoma sem látszik, mindenkit áthat a másik fél felszámolásának vágya. Alternatív elitről pedig butaság beszélni; nincs másik elit. Az elit alternatívája a csőcselék.

– *Divatos vélekedés, hogy a politikát úgy kell eladni, mint a mosóport.*

– Divatos mondas, de hamis. Azt sugallja, hogy a választópolgár alacsony szellemi képességű, ami nem igaz. Az is hazug állítás, hogy a demokrácia egyenlő a kétpártrendszerrel. Minél több párt van, annál inkább egymás körmére néznek, annál kevesebbet lehet lopni. Ránk férne, mert ez most olyan világ, amelyben bűn van, de bűnös sosincs. Az a baj, hogy nálunk már a Gólem-effektus érvényesül: önjáróvá vált a demagógia. Mára már elszabadultak az indulatok, 2002 óta mindenki ráigér a másikra. Ez a politikai kultúra szándékos lezüllesztése. Rövidtávú, látszat vezérelte folyamatok zajlanak.

– *Nem valami biztos jövő...*

– Ez nem újdonság: a tervgazdaságban még a múlt sem volt biztos. De tréfán kívül: valóban megvan az „esélyünk” a lemaradásra is, mert minden, ami hosszú távra szól, lepusztult, elhanyagolt, a bizalmon, az emberi tőkén kezdve a közoktatásig, amely már nem is létezik: az iskolából kikerülők negyven százaléka funkcionális analfabéta, nem beszél nyelvet. Az iskola kiadta a kezéből a nevelést, lemondott róla, ennél fogva a gyerekeknek nincs viselkedéskultúrájuk, nem tanulják meg meghallgatni a másikat, nem érznek közösséget a társadalommal, a nemzettel.

– *És merre tartanak az ön gyermekei?*

– Mindkettő egyetemre jár: a fiam szociológiát, a lányom politológiát hallgat. Most töltődnek a tudományokkal. Szerintem mindkettő a gazdaságban fog kikötni, a fiam például született üzletember, de egyáltalán nem baj, ha tudományos távlatot, felvérteztséget kapnak. Megtanulják a pontosságot, a határidők betartását, a négysoros összefoglalás képességét, a versenyhelyzeteket, a teljesítmény tiszteletét, a másikkal való szót értés tudományát. Nem az első munkahelyre készülnek fel, hanem az élethosszig tartó tanulásra. Elvégre én is folyamatosan képezem magam: mit kezdenék ma a hajdani külker-szakos diplomámmal?

Varga Zsuzsa

Csaba László jelentősebb magyar nyelvű publikációiból

Kelet-Európa a világgazdaságban.

Alkalmazkodás és gazdasági mechanizmus.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Az összeomlás forgatókönyvei

Figyelő Kiadói Rt, Budapest, 1994. Újranomva 1995-ben.

Rendszerváltozás a közgazdaságtanban –

közgazdaságtan a rendszerváltozásban

(Szamuely Lászlóval). Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 1998.

A főlemelkedő Európa. Akadémiai Kiadó,

Budapest, 2007. A kiadó 2005. évi nivódjával kitüntetett angol nyelvű munka felerészben átdolgozott és kibővített változata.